

***Melancholia: The Disease of the Soul*, red. Dariusz Skórczewski,
Andrzej Wierciński, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu
Lubelskiego, Lublin 2014, ss. 272**

Książka *Melancholia: The Disease of the Soul* stanowi efekt współpracy Katedry Teorii i Antropologii Literatury Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z siedmioma ośrodkami naukowymi z Australii, Izraela, Kanady, Niemiec, Stanów Zjednoczonych i Turcji. Zgromadzone w tomie artykuły mają charakter interdyscyplinarny: literaturoznawczy, kulturoznawczy, filozoficzny oraz psychoanalityczny. Pomysł na publikację zrodził się podczas II międzynarodowego seminarium *Choroba duszy: melancholia, świadomość nieszczęśliwa, depresja* (26 maja 2011 roku, Lublin) zorganizowanego przez wymienianą wcześniej Katedrę Teorii i Antropologii Literatury Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przy współpracy z Międzynarodowym Instytutem Hermeneutycznym z Kanady.

Publikacja składa się z jedenastu esejów ukazujących temat melancholii z różnych perspektyw. Melancholia to stan, który stał się charakterystyczny dla (po)nowoczesnego społeczeństwa, wielu badaczy uznaje go za jeden z najbardziej reprezentatywnych wyróżników współczesnej cywilizacji. Twórcy książki uznali, że jest to istotna kwestia wymagająca refleksji i ponownej interpretacji. Badacze wykorzystali hermeneutykę, która stała się dla nich podstawowym narzędziem służącym do zgłębienia poruszanego zagadnienia. W treściach esejów pojawiają się hermeneutyczne pytania o melancholię, zdefiniowaną jako „chorobę duszy”, w szerszym znaczeniu przybliżane są kwestie dotyczące trudnych doświadczeń egzystencjalnych człowieka, jego życia, przemijania i śmierci. Autorzy w swoich tekstach zastanawiają się, w jaki sposób dzisiejsze dyskursy humanistyczne radzą sobie z problemami, które zaprzętały umysły ludzi już dużo wcześniej, np. XIX-wiecznych filozofów: Hegla, Freuda, Lacana, Dilttheya, Nietzschego czy Kierkegaarda. Dzisiaj do najpopularniejszych prac podejmujących temat melancholii należą: *The Anatomy of Melancholy* (2001) Roberta Burtona, *The Nature of Melancholy: From Aristotle to Kristeva* (2002) Jennifer Radden czy *From Melancholia to Prozac: A History of Depression* (2012) Clarka Lawlora. Twórcy książki, przywołując stanowiska współczesnych autorów, chcą zwrócić uwagę na nieprzerwaną aktualność poruszanych przez siebie zagadnień oraz wskazują na konieczność uzupełnienia istniejących luk w wiedzy.

Już w starożytności wielu badaczy i uczonych zajmowało się rozważaniami nad melancholijnym usposobieniem człowieka. Grecki filozof Hipokrates stworzył koncepcję ludzkich

temperamentów, w której temperament melancholijny uważany był za najgorszy z możliwych. Osoba posiadająca taki stan osobowości cierpiała na nadmiar „czarnej żółci” znajdującej się w organizmie, według uczonego człowiek miał składać się z czterech płynów, które powinny pozostawać ze sobą w symbiozie (s. 236). Temat melancholii pojawiał się również jako motyw w literaturze dawnych wieków np. *Iliadzie* Homera. Autorzy monografii nie skupiają się jednak na przedstawieniu kompleksowej historii dotychczasowych podejść z kręgu badań nad melancholią; nie biorą bowiem za pewnik informacji, które były przypisywane przez wieki tytułowemu pojęciu. W zależności od przyjętej perspektywy starają się na nowo zinterpretować temat; wykorzystując swoją wiedzę i doświadczenie, próbują spójnie oraz w sposób jak najbardziej holistyczny opisać zjawisko melancholii (s. 8). Warto wyjaśnić, że autorzy rozumieją melancholię przede wszystkim jako fenomen stanu kondycji człowieka. Istotne jest dla nich znaczenie melancholii w ujęciu ontologicznym, które inspiruje do zgłębiania wiedzy na temat natury ludzkiej. Grono dyskutantów zwraca uwagę, że współcześnie melancholia jest utożsamiana z depresją i cierpieniem. Interpretacje zasadzające się na takiej tezie są jednak wielkim uproszczeniem i błędem. Depresja to diagnozowana choroba, natomiast melancholia jest zjawiskiem kulturowym o niezwykle szerokim kontekście. Eseje zawarte w książce nie są zatem dyskusją dotyczącą klinicznych przypadków depresji i innych chorób psychicznych. Nie są to również socjologiczne analizy tego, jak zmieniające się stany emocjonalne wpływają na poszczególne jednostki oraz środowisko, w którym żyją. Społeczny kontekst pojawia się tu jedynie jako uzupełnienie informacji (s. 9). Autorzy próbują naszkicować zarys możliwości dotyczących zrozumienia podejścia do tego, czym jest melancholia i depresja w ujęciu nauk takich, jak: filozofia, psychologia, literaturoznawstwo oraz kulturoznawstwo; nie chcą na siłę wkładać tych pojęć w istniejące ramy teoretyczne, w zamian oferują własne, indywidualne propozycje.

W otwierającym książkę eseju *A Loving Touch: The Problem of Melancholia and Subjective Coherence in the Age of Technological Reproduction* Ashley D. C. Cake z Uniwersytetu Syracuse w Stanach Zjednoczonych stara się przybliżyć paradygmat straty w oparciu o psychoanalityczne koncepcje Sigmunda Freuda oraz Jacquesa Lacana. Autorka, koncentrując się na fundamentalnym tekście *Żaloba i melancholia* Freuda, próbuje scharakteryzować mechanizm melancholii oraz żaloby. Twierdzi, że zrozumienie i rozróżnienie tych stanów ma kluczowe znaczenie dla jednostkowego doświadczenia utraty przez pojedynczego człowieka, ale również pociąga za sobą implikacje szerszej natury, mianowicie zbiorowej, społecznej. Ashley przedstawia problem podmiotowości oraz mas społecznych w kontekście koncepcji uczestnictwa w kulturze. Filozofka wysuwa też własne propozycje dotyczące produkcji kulturowej oraz cywilizacyjnych zmian, które zachodząc na przestrzeni wielu lat, miały wpływ na epokę współczesności; robi to w oparciu o rozwój przemysłu fotograficznego i kinematografii; w swoich rozważaniach nawiązuje do ujęcia „doby reprodukcji technicznej” Waltera Benjamina, refleksji Gillesa Deleuze’a oraz Laury U. Marks.

Kolejna rozprawa *Melancholia of the „Borderland” Discourse: Why Poles Need Postcolonial Therapy (and Why Polish Literary Critics Need Postcolonial Theory)* autorstwa Dariusza Skórzewskiego z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego ma charakter literaturoznawczy i koncentruje się na problemie tożsamości Polaków oraz nostalgii za utraconą przestrzenią (ziemie zagarnięte podczas rozbiorów). Autor przygląda się polskim utworom literackim, które są nasycone melancholią będącą wyrazem tęsknoty za utraconym krajem. Badacz kilkakrotnie odwołuje się do pojęcia Freudowskiej melancholii, dostrzegając w niej kategorię interpretacyjną pozwalającą objaśnić postkolonialną kondycję mieszkańców Polski w kontekście „kresowym”.

Skórczewski poddaje analizie tzw. dyskurs kresoznawczy, przywołując przykłady polskich pisarzy i poetów, m.in. Stefana Żeromskiego czy Czesława Miłosza. Autor namawia też do tego, aby przyszłe studia postkolonialne uczyniły „postkolonialną melancholię” obiektem pogłębionych badań.

Rozważania nad melancholią w polskich utworach literackich są tematem wiodącym jeszcze trzech esejów występujących w monografii, ich autorzy związani są z Wydziałem Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Tekst *The Shadows of Mother Imago in Witold Gombrowicz's World* Edwarda Fiały jest próbą przedstawienia obrazu macierzyństwa pojawiającego się we wczesnych pracach Witolda Gombrowicza. Jest to studium poświęcone *Ferdynardce* (1937) oraz *Pornografii* (1960). Autor zauważa interesujący pomost pomiędzy twórczością a życiem prywatnym pisarza, co staje się tematem wnikliwej analizy. Fiała skupia się głównie na opisie negatywnych relacji matki i dziecka, co stanowi kontrast dla tradycyjnego, pozytywnego wizerunku macierzyństwa dominującego w polskiej kulturze. Smutek, melancholia i nieszczęście stanowią wątek przewodni projektu badawczego. Kolejna rozprawa „*I'm So Terribly Sorry for My Self*”. *Melancholy in the Autobiographical Works of Edward Stachura* Dariusza Pachockiego oscyluje wokół pojęcia melancholii widocznego w dokumentach autobiograficznych Edwarda Stachury. Pachocki jest edytorem dzieł polskiego poety i pieśniarza, co daje się zauważyć za względu na sprawność, z jaką dokonuje on analizy języka i środków wyrazu w opisywanym obszarze. Badacz z charakterystyczną dla siebie lekkością języka prezentuje temat melancholii występujący w wierszach, dziennikach, listach i krótkich opowiadaniach Stachury. Przygląda się konstrukcjom i narracji, w tle nieustannie nakreślając temat melancholii ukazany w kontekście ujęć Slovoja Žižka, Julii Kristevej oraz Sorena Kierkegaarda. Trzeci esej *Karol Ludwik Koniński: Interweaving the Day and Night Rhythm of Life* to fragment z książki *Głos z labiryntu. O pismach Karola Ludwika Konińskiego* (2003) Adama Fitasa. Praca ma charakter analityczny i dotyczy dwóch medytacji polskiego nowelisty *Ex labyrintho* oraz *Nax atra*. Badacz z perspektywy literaturoznawczej stara się opisać poetycki język myśliciela, przenosząc dotychczasowe rozważania nad twórczością Konińskiego na zupełnie inną płaszczyznę. Fitas snuje również refleksje nad problematyką filozoficzno-religijną, odwołując się do Karla Jaspersa, jako jednego z głównych przedstawicieli egzystencjalizmu.

Esaj *Melancholy, Death and the Longing for Being in Schelling's „Clara”* to z kolei filozoficzna refleksja Seana J. McGratha z Uniwersytetu Newfoundland w Kanadzie dotycząca problemu melancholii, śmierci i tęsknoty pojawiających się w nieukończonym manuskrypcie *Clara: Or, on Nature's Connection to the Spirit World* (1810–1811) niemieckiego filozofa Friedricha Wilhelma Josepha von Schellinga. Autor skupia się na drobiazgowej analizie pojęć, ujawniając przy tym historyczną prawdę o bycie człowieka. Zarówno w rozważaniach teoretycznych, jak i w analizach ważną rolę odgrywa projekt natura–filozofia Schellinga. W oparciu o system stworzony przez Schellinga McGrath stara się przedstawić duchową katastrofę występującą po stracie bliskiej osoby. „Melancholia dla Schellinga to przedzierające umysł uczucie, ontologiczny nastroj [..]” (s. 55). Autor w dalszej części tekstu skupia się na opisie zagadnienia tęsknoty jako motywu charakterystycznego dla okresu romantyzmu. Również w eseju *The Problem of Memory in Proust: Signification and Time Regained* Rajiva Kaushika z Uniwersytetu Brock (Kanada) myślą przewodnią jest temat tęsknoty — w tym przypadku jednak za utraconym czasem. Badacz przygląda się „kanonicznemu” *quasi*-autobiograficznemu cyklu powieściowemu Marcela Proust'a *W poszukiwaniu straconego czasu*, starając się opisać znaczenie pamięci emocjonalnej. Autor sięga po takie pojęcia, jak „pamięć mimowolna” Kristevej, „poliperspektywiczność” Biemela

oraz Benjaminowską aurę, aby jak najlepiej zrozumieć fenomen twórczości francuskiego pisarza. Problem czasu i melancholii z innej perspektywy jest podejmowany również w eseju *The Failure as a Hermeneutic Tool: One Common Interpretative Structure of the Freudian Hermeneutic Stance of „Being and Time”* autorstwa Miri Mahabad Kuttin z Izraelskiego Uniwersytetu.

Rozważania filozoficzne stanowią obszerną część książki, rozprawa „*The Nocturnal Point of Contraction. Hegel and Melancholia*” Francesci Brencio z Uniwersytetu w Sydney koncentruje się na uwydatnieniu różnic w rozumieniu zjawiska melancholii, przygnębienia, szaleństwa i pragnienia. Autorka podkreśla niezgodności występujące w definiowaniu tych pojęć, opisując je jednocześnie jako uczucia typowe dla współczesnego człowieka. Brencio swoje rozważania opiera na dziełach Hegla, Spinozy, Lacana, Freuda oraz Judith Butler. W tle rozważań nieustannie wybrzmiewa też problem samoświadomości budzącej szerokie zainteresowanie autorki. Kolejna praca *Loneley as a Fish: Nietzsche on the Self as Metaphor* Franka Chouraquia z Uniwersytetu w Istambule prezentuje melancholię w kontekście prac Fryderyka Nietzschego. Badacz przeprowadza analizę metafor występujących w dziełach filozofa, skupiając się głównie na strukturze znaczeń, którą określa jako „fish–metaphors”. Autor przedstawia projekt Nietzschego, doszukując się znaczeń, w których wyrażane są ukryte i tłumione emocje filozofa.

Całość rozważań domyka esej *Melancholia, Depression, Sadness: The Disease of the Soul and Imperative of the Care for the Soul* Andrzeja Wiercińskiego z Międzynarodowego Instytutu Hermeneutycznego w Niemczech. Autor zwraca uwagę, że hermeneutyka jest narzędziem pozwalającym na zrozumienie fundamentalnych problemów egzystencjalnych i duchowych człowieka — *conditio humana*. Melancholia i depresja nie stanowią jedynie chorób psychicznych, które należy leczyć. Są to pojęcia obejmujące rozległe terytoria semantyczne. Jak dotąd, jednak temat ten nie był przedmiotem dogłębnej analizy. Badacz zwraca uwagę, że zredukowanie melancholii do medycznego problemu jest równoznaczne z przegapieniem możliwości na odkrycie bogactwa i zrozumienie ogromu, jakim jest bycie człowiekiem. Istnieje wiele pojęć, które wymykają się ludzkiemu rozumowi, i mimo mnogości narzędzi, całej wiedzy i techniki, tak naprawdę szereg zagadnień pozostaje niezrozumiałymi, niewytłumaczonymi. Wierciński prowadzi teoretyczne poszukiwania, opisując melancholię w oparciu o spostrzeżenia najważniejszych współtwórców XX-wiecznej hermeneutyki filozoficznej, językoznawców i filozofów, m.in. Hansa-Georga Gadamera, Julii Kristewej oraz Paula Ricoeura.

Monografia ma charakter interdyscyplinarny (jak wielokrotnie podkreślałam), co stanowi pewnego rodzaju wyzwanie dla czytelnika będącego specjalistą w konkretnej dziedzinie. Jest to jednak celowy zabieg autorów chcących stworzyć kolaż, wieloperspektywiczny opis, który rysować ma spójny obraz zjawiska melancholii. Wielką zaletą tego zbioru esejów jest to, że każdy z teksów zaczyna się od szczegółowego opisu konkretnego problemu, a nie wychodzi od powołania się autora na słynne koncepcje, dogmaty czy dyscypliny naukowe. Książka stanowi też ćwiczenie w interpretacji, jest próbą zrozumienia, a nie tylko powtarzania banalnych schematów, powielania kanonu i sięgania do ortodoksji naukowych (s. 10–11). Nowe perspektywy przedstawione przez badaczy rzucają wyzwanie istniejącym granicom w różnych zagadnieniach i dziedzinach, przesuwając jednocześnie dyskurs nauk humanistycznych na zupełnie inną płaszczyznę. Istnieje jednak wątpliwość, czy tak indywidualistyczne podejścia zyskują zwolenników — warto sięgnąć po tę publikację i osobiście się przekonać.